

ساخت پرسش‌نامه اولیه شجاعت بر اساس منابع اسلامی

مصطفی خوشخرام / دانشجوی دکتری روان‌شناسی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ✉ m.khoshkharam94@Gmail.com
 محمدرضا احمدی / استادیار گروه روان‌شناسی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ✉ m.r.Ahmadi313@Gmail.com
 حمید رفیعی هنر / استادیار پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی ✉ hamidrafii2@gmail.com
 دریافت: ۱۳۹۶/۱۰/۰۲ - پذیرش: ۱۳۹۷/۰۲/۱۷

چکیده

این پژوهش، با هدف ساخت پرسش‌نامه اولیه شجاعت بر اساس منابع اسلامی با استفاده از روش توصیفی - تحلیل محتوا انجام شده است. از این رو، مفهوم شجاعت و مفاهیم مرتبط در منابع معتبر اسلامی مورد شناسایی، دسته‌بندی و تحلیل مفهومی قرار گرفت. با بررسی آنها پنج مؤلفهٔ انگیزه مقاومت، قوی‌دل بودن، اقدام و ورود در ناملازمات، دفاع کردن و ایستادگی و مقاومت انتخاب شدند. برای تحلیل داده‌ها از شاخص‌ها و روش‌های آماری متناسب با سؤال‌های پژوهش استفاده شده است که شامل شاخص نسبت روایی محتوایی (CVR)، شاخص روایی محتوایی (CVI)، همبستگی پیرسون، اسپیرمن، گاتمن و آلفای کرونباخ است. برای تعیین روایی محتوایی، از نظرات ۱۲ تن از کارشناسان علوم اسلامی روان‌شناسی استفاده شد. روایی ملاکی با محاسبه ضریب همبستگی مقیاس حاضر و مقیاس هم‌ارز ۰/۶۶۱ بوده و در سطح ۰/۰۱ معنادار است. در بررسی اعتبار پرسش‌نامه، ضریب آلفای کرونباخ در دو مرحلهٔ آزمایشی و نهایی به ترتیب ۰/۹۰۲ و ۰/۸۵۸ و همبستگی بین دونیمه مقیاس ۰/۶۰۲ است. بنابراین، با استفاده از منابع اسلامی، امکان ساخت ابزاری برای سنجش موضوع شجاعت وجود داشته و این ابزار از اعتبار و روایی مطلوب برخوردار است.

کلیدواژه‌ها: شجاعت، روان‌شناسی مثبت، پرسش‌نامه اولیه، منابع اسلامی.

یکی از خاستگاه‌های پژوهش‌های روان‌شناختی در اسلام، توانمندی‌ها و فضیلت‌های اخلاقی انسان است (ولی‌زاده و آذربایجانی، ۱۳۸۹، ص ۴۸). در این میان، شش فضیلت به‌عنوان ویژگی‌های اساسی مورد تأیید تقریباً همه سنت‌های مذهبی و فلسفی قرار گرفته و پژوهش‌ها به این نتیجه رسیدند که آنها با هم، منش خوب را به دست می‌دهند (سلیگمن، ۱۳۸۹، ص ۱۷۳).

یکی از این فضائل، شجاعت است که از دیرباز مورد توجه دانشمندان بوده و در سطح خطوط کلی در ادبیات پژوهشی مورد بررسی قرار گرفته است. این مفهوم در قرن اخیر وارد حوزه روان‌شناسی مثبت شد و از آن به‌عنوان یکی از فضائل اساسی مورد مطالعه قرار گرفت (جوزف (Joseph)، ۲۰۱۵، ص ۵۲۳).

این فضیلت، در محیط اجتماعی برای رسیدن به هدف ضروری است. شجاعت در تمام ادیان به‌عنوان فضیلت یاد شده و مورد توجه همه ادیان و آیین‌ها بوده است (سلیگمن، ۱۳۸۹، ص ۱۷۸). ساده‌انگارانه است اگر گمان شود که شجاعت مفهومی بدیهی است و فقط در عرصه کارزار استفاده می‌شود. شجاعت فقط یک رفتار قابل مشاهده نیست، بلکه متضمن شناخت‌ها، هیجان‌ها، انگیزش‌ها و اراده‌هایی است که پیرامون آن شکل می‌گیرد (پترسون و سلیگمن، ۲۰۰۴، ص ۳۶). «شجاعت» در روان‌شناسی مثبت، نوعی توانمندی هیجانی است که شامل اعمال اراده تا رسیدن به هدف، علی‌رغم مخالفت‌های بیرونی یا درونی می‌شود (مگیار - موئی، ۱۳۹۱، ص ۷۱؛ پترسون و سلیگمن، ۲۰۰۴، ص ۱۹۹؛ سلیگمن، ۱۳۸۹، ص ۱۸۸؛ جوزف، ۲۰۱۵، ص ۵۲۳).

برخی دیگر چون ریت (Rate) و همکاران (۲۰۰۷)، شجاعت را به صورت تجربی تعریف کرده‌اند: شجاعت یک میل آگاهانه فعال است که پس از یک کنکاش متفکرانه انجام می‌شود و دربردارنده خطر قابل توجه عینی برای عامل است؛ انگیزش اولیه‌ای است که پایان اصیل و شایسته‌ای را فراهم می‌کند و علاوه بر موارد فوق، احتمال وجود هیجان ترس هم هست (اسکولر و پارکس (Schueller & Parks)، ۲۰۱۴، ص ۱۶۸).

در یک جمع‌بندی نهایی از شجاعت در منابع روان‌شناسی، می‌توان گفت: شجاعت عبارت است از: اعمال ارادی میل آگاهانه به خطرپذیری که به‌عنوان نیروی محرکه شخص را برای رسیدن به هدف در موقعیت‌های خطرناک و تضادهای بیرونی/ درونی پشتیبانی می‌کند و هرچند ممکن است هیجان ترس در فرد وجود داشته باشد. در مورد شجاعت، پژوهشی مستقل بر پایه منابع اسلامی مشاهده نشده است. آنچه در کتب اندیشمندان دینی ثبت شده، بررسی شجاعت به‌طور اجمالی و ذیل مجموعه‌ای از صفات اخلاقی است. «شجاعت»، در نگاه اندیشمندان دینی یکی از اصول و ارکان اخلاق حسنه و ملکه فاضله انگاشته شده است (موسوی خمینی، ۱۳۸۷، ص ۳۹۱). اتفاق همه حکمای متأخر و متقدم، بر این است که اصول و امهات فضایل حکمت، شجاعت، عفت و عدالت است (طوسی، ۱۴۱۳ق، ص ۷۲).

برخی اندیشمندان اسلامی، شجاعت را ملکه‌ای می‌دانند که صاحب خود را بر آن می‌دارد که در سختی‌ها و مکاره، اطمینان به خلاصی و نجات داشته، آماده برخورد با شداید باشد، معنا کرده‌اند (طوسی، ۱۳۸۰، ص ۶۲۷). در تعریفی دیگر، از نگاه ملاحمد نراقی «شجاعت» چنین تعریف شده است: «قوه غضبیه، منقاد و مطیع عقل بوده باشد تا آنچه را که عقل امر به اقدام آن نماید، اقدام کند و آنچه را نهی کند، از آن حذر نماید» (نراقی، ۱۳۷۷، ص ۵۵).

در آثار روان‌شناسان اشاره‌ای به آموزه‌های غنی اسلامی (آیات و روایات) در زمینه شجاعت نشده است و پژوهشگران اسلامی نیز این مفهوم را به‌طور کامل و از زاویه روان‌شناختی مورد بررسی قرار نداده‌اند. از این‌رو، این آموزه نیازمند بررسی‌های جامع‌تر در منابع اسلامی بوده، تبیین‌های روان‌شناختی دقیق‌تری را می‌طلبد. در این پژوهش، پژوهشگر به تحلیل مؤلفه‌های شجاعت بر اساس ساحت‌های مختلف انسان (شناختی، انگیزشی، هیجانی و رفتاری) بر اساس منابع اسلامی پرداخته است.

به نظر می‌رسد باید به سه سؤال اساسی در مورد شجاعت پاسخ داد:

اول اینکه، شجاعت در منابع اسلامی چیست؟ مؤلفه‌های شجاعت بر اساس منابع اسلامی کدامند؟ و اینکه ویژگی‌های روان‌سنجی پرسش‌نامه شجاعت بر اساس منابع اسلامی کدامند؟

هدف این پژوهش، ساخت پرسش‌نامه اولیه شجاعت، با استفاده از منابع اسلامی است. این هدف، در روان‌شناسی مثبت با ساخت مقیاس‌هایی برای سنجش شجاعت در افراد محقق شده است. برخی از این مقیاس‌ها مانند پرسش‌نامه ارزش‌های عملی برای توانمندی‌های منشی و فهرست عاطفه مثبت و منفی به‌طور غیرمستقیم شجاعت را می‌سنجیدند. برخی دیگر، مانند مقیاس شجاعت اخلاقی حرفه‌ای (PMC)، مصاحبه با افراد سالخورده (فینگلد (Finfgeld)، ۱۹۹۵)، مصاحبه بر اساس فیلم دیدن (اوانز و وایت (Evans & White)، ۱۹۸۱) و مصاحبه توصیف موقعیت (سزاگون و اسکوبل (Szagun & Schauble)، ۱۹۹۷) مستقیماً برای سنجش شجاعت ساخته شده بودند. بر اساس بررسی‌های محقق، تاکنون در ایران نیز مقیاس مستقلاً در زمینه شجاعت مبتنی بر فرهنگ ایرانی - اسلامی طراحی و تدوین نشده است. از این‌رو، تلاش برای ساختن ابزاری مستقل و مناسب به‌منظور سنجش شجاعت از منظر اسلام ضروری به نظر می‌رسد. این پژوهش، می‌تواند ارزش‌های روان‌شناختی مفهوم شجاعت را از منابع اسلامی اکتشاف نموده و خلأ موجود در ابزارهای سنجش شجاعت را با طراحی و اعتباریابی یک مقیاس اسلامی تا حدودی برطرف کند و زمینه‌ساز پژوهش‌های بعدی باشد.

روش پژوهش

در این پژوهش، با استفاده از منابع اسلامی (آیات و روایات)، آموزه‌های اسلامی در مورد شجاعت به صورت توصیفی جمع‌آوری، دسته‌بندی و تحلیل شده است. از آنجاکه هدف نهایی این پژوهش، ساخت پرسش‌نامه اولیه در زمینه شجاعت است، مستلزم ارزیابی روایی و اعتبار آن به صورت میدانی است. به همین دلیل، روش پژوهش در اینجا «زمینه‌یابی» (پیمایشی) است.

جامعه آماری این پژوهش، دانش‌پژوهان مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی^ع در سه مقطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری در سال ۹۷-۹۶ بودند. حجم این جامعه ۱۰۷۹ نفر می‌باشند.

از جدول کرجسی و مورگان برای انتخاب حجم نمونه استفاده شده که در این جدول، حجم لازم برای نمونه را

در جامعه‌ای که ۱۱۰۰ نفر است، ۲۸۵ نفر می‌داند (بیابانگرد، ۱۳۹۰، ج ۱، ص ۱۲۸). بر این اساس، در این پژوهش از ۲۸۶ نفر استفاده شده است. در این پژوهش از نمونه‌گیری طبقه‌ای استفاده شده است. محقق در بررسی منابع اسلامی نیز از تحلیل محتوا و فهم روان‌شناختی متون اسلامی استفاده کرده است. برای ارزیابی روایی و اعتبار مقیاس اسلامی شجاعت، از روش پیمایشی استفاده شد. پرسش‌نامه شجاعت، نخستین بار توسط پژوهشگر برای بررسی میزان شجاعت، بر اساس منابع اسلامی طراحی شده است. فرایند ساخت این مقیاس به شرح ذیل است:

مرحله اول: شناسایی و مطالعه منابع اسلامی معتبر مربوط به شجاعت

رویکرد اساسی در استخراج روایات بر اساس معیار رتبه‌بندی طباطبایی (۱۳۹۰) است. در این معیار، کتاب‌های حدیثی شیعه و سنی در سه گروه درجه‌بندی شده‌اند:

- کتاب‌های درجه «الف»، کتاب‌های مقبول و مورد اعتماد شیعیان یا اهل سنت است.

- کتاب‌های درجه «ج»، از گروه کتاب‌های ضعیف هستند که اعتماد محض به متون آنها پسندیده نیست و بهتر است به منزله مؤید از آنها استفاده شود.

- کتاب‌های درجه «ب» نیز مابین دو گروه دیگرند و برای استناد، صلاحیت نسبی دارند (طباطبایی، ۱۳۹۰، ص ۲۶۵-۲۸۶). در این پژوهش، با استفاده از احادیث موجود در کتب منابع «الف و ب»، شجاعت مفهوم‌شناسی و مؤلفه‌شناسی شد و در نهایت، تعریف مورد نظر ارائه شد.

مرحله دوم: تحلیل‌های نظری شجاعت در دو قلمرو روان‌شناسی و اسلام

برای ساخت پرسش‌نامه شجاعت، ابتدا محقق به بررسی و جمع‌آوری مقالات و کتب مربوط، به تحلیل روان‌شناختی و مبانی نظری شجاعت، در روان‌شناسی مثبت پرداخته و تعریف نسبتاً جامعی از شجاعت ارائه کرده است. سپس به تحلیل شجاعت در منابع اسلامی پرداخته و مؤلفه‌های نظری آن را از منابع اسلامی استخراج نموده تا اینکه بتواند تعریف نسبتاً جامعی از شجاعت ارائه دهد. بدین منظور، به مطالعه ابتدا به مطالعه گسترده‌ای در حوزه معارف اسلامی و بخصوص در قلمرو اخلاق دست زده تا بتواند مفاهیم اساسی در زمینه شجاعت را در منابع اسلامی به دست آورد.

مرحله سوم: طراحی سؤالات بر اساس مستندات اسلامی

پرسش‌های اولیه مقیاس شجاعت شامل ۱۰۳ سؤال در قالب مؤلفه‌های نظری دینی و زیرشاخه‌های آن در منابع معتبر اسلامی طراحی و به همراه مستندات آنها به ارزیابان ارائه گردید. این نتایج، در بخش یافته‌های پژوهش ارائه شده است.

مرحله چهارم: بررسی انطباق مؤلفه‌های نظری با آموزه‌های اسلام توسط کارشناسان خبره در دین

قبل از اقدام به طراحی پرسش‌ها، ابتدا توسط ۱۲ نفر از کارشناسان دینی که دارای تحصیلات عالی‌ه روان‌شناسی هم بودند، به بررسی و سنجش مؤلفه‌های نظری شجاعت با استفاده از CVI و CVR پرداخته شد.

مرحله پنجم: بررسی روایی محتوایی پرسش‌نامه اولیه شجاعت، بر اساس منابع اسلامی محقق برای بررسی روایی محتوا، از دیدگاه کارشناسان علوم اسلامی و روان‌شناسی استفاده نموده است. با طراحی جدول و درخواست رسمی و بیان توضیحات لازم از ۱۲ تن از کارشناسان حوزوی که تحصیلات عالیه روان‌شناسی داشتند، خواسته شد تا نظر خود را در زمینه مطابقت هر گویه و مستندات دینی اعلام نمایند.

بررسی روایی محتوایی آزمون

با ارائه سؤال‌های آزمون به متخصصان، از آنها خواسته می‌شود تا مشخص کنند آیا سؤالات آزمون صفت مورد نظر را یعنی نجات می‌سجد یا خیر و اینکه، آیا شامل سؤال‌ها کل محتوای آزمون می‌شود یا خیر. اگر بین افراد مختلف، در زمینه روایی آزمون توافق وجود داشته باشد، آن آزمون دارای روایی محتوایی است. برای بررسی روایی محتوایی آزمون، به دو شیوه CVR و CVI عمل می‌شود که در CVR هر یک از سؤالات بر اساس طیف سه‌بخشی لیکرت «گویه ضروری است»، «گویه مفید است، ولی ضروری نیست» و «گویه ضرورتی ندارد»، طبقه‌بندی و مورد ارزیابی قرار می‌گیرند. متخصصان در CVI «مربوط بودن»، «واضح بودن» و «ساده بودن» هر گویه را بر اساس یک طیف لیکرتی چهار قسمتی مشخص می‌کنند. متخصصان مربوط بودن هر گویه را از ۱ «مربوط نیست»، ۲ «تسبیحاً مربوط است»، ۳ «مربوط است» تا ۴ «کاملاً مربوط است» مشخص می‌کنند (حسن‌زاده رنگی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۳۳؛ محمدیگی و همکاران، ۱۳۹۳).

مرحله ششم: اجرای آزمایشی برای بررسی مقدماتی

محقق پس از بررسی روایی محتوای پرسش‌نامه ۱۰۳ سؤالی و انتخاب ۲۹ سؤال، با اجرای فرم پرسش‌نامه ۲۹ سؤالی بر روی ۳۰ نفر از دانش‌پژوهان مؤسسه امام خمینی^ع، به بررسی آزمایشی مقیاس پرداخت و پس از تحلیل و بررسی آماری، ۵ سؤال حذف شد که ۲ سؤال به خاطر عدم همبستگی با سؤالات دیگر و ۳ سؤال به دلیل اینکه با افزایش آلفای کرونباخ اعتبار آزمون بالا می‌رفت، حذف شد. در نتیجه، فرم نهایی پرسش‌نامه شجاعت ۲۴ سؤالی شد.

مرحله هفتم: بررسی روایی ملاکی

محقق برای بررسی روایی ملاکی، همزمان از مقیاس شجاعت اخلاقی حرفه‌ای و پرسش‌نامه شجاعت در منابع اسلامی بهره برد. نتایج حاصل از وجود همبستگی میان این دو مقیاس، در قسمت یافته‌های پژوهش ارائه شده است.

مرحله هشتم: بررسی اعتبار پرسش‌نامه شجاعت

محقق برای تعیین اعتبار مقیاس شجاعت، بر اساس منابع اسلامی، از شیوه آزمون - باز آزمون، روش دونیمه کردن و تعیین آلفای مقیاس استفاده نموده که در بخش یافته‌های پژوهش نتایج آن ارائه شده است.

مرحله نهم: شیوه نمره‌گذاری

پرسش‌نامه شجاعت اسلامی، به صورت لیکرت چهار درجه‌ای، طراحی شده است. در این مقیاس، به سؤالات ۱، ۶

۱۰، ۱۹ و ۲۴ نمره معکوس تعلق می‌گیرد. در اجرای پرسش‌نامه نهایی در نمونه ۲۸۶ نفری مشخص شد که حداقل نمره

(۵۵) نشانگر شجاعت پایین و حداکثر نمره (۹۶) نشان‌دهنده شجاعت بالاست که در جدول ۱ مشاهده می‌شود.

جدول ۱. آماره‌های توصیفی مقیاس شجاعت اسلامی در مرحله نهایی

انحراف استاندارد	میانگین	بالا ترین نمره	پایین ترین نمره	تعداد نمونه	شجاعت اسلامی
۷/۴۸۹۱۸	۷۲/۳۴۹۷	۹۶/۰۰	۵۵/۰۰	۲۸۶	

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

داده‌ها با استفاده از چند شاخص آماری مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند. برای بررسی میزان توافق نظرات کارشناسان، درباره روایی محتوایی مقیاس از (CVR) و (CVI) استفاده شده است. برای بررسی روایی ملاک، از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. اعتبار درونی پرسش‌نامه با استفاده از «آلفای کرونباخ»، «دو نیمه‌سازی گاتمن»، «اسپیرمن - براون» و همبستگی پیرسون سنجیده شده است. به منظور سنجش همسانی درونی مقیاس، در تعیین رابطه مؤلفه‌ها، زیرمجموعه‌ها و گزاره‌های شجاعت اسلامی با نمره کل؛ از ضریب همبستگی استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش

ابتدا یافته‌های مربوط به پرسش «شجاعت در منابع اسلامی چیست؟» را بیان می‌کنیم. با بررسی منابع اسلامی، به پنج مفهوم دست یافتیم که در فرایند مفهوم‌شناسی شجاعت، در منابع اسلامی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. مفاهیم پنج‌گانه عبارتند از: الشجاعة، التَّجَدُّه، صِدْقُ الْبَاسِ، الجُرْأ، قُوَّةُ الْقَلْب. در این بخش، برای دستیابی به مفهوم «شجاعت» در منابع اسلامی، هر یک از مفاهیم مذکور از لحاظ لغوی و اصطلاح دینی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته، در نهایت جمع‌بندی می‌شوند.

۱. واژه شجاعت

الف: شجاعت در لغت

برخی لغت‌نامه‌ها، شجاعت را به «شدة القلب عندالبأس» معنا کرده‌اند (فراهیدی، ۱۴۰۹ق، ج ۱، ص ۲۱۲؛ ابن‌منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۸، ص ۱۷۳)؛ بدین معنا که در هنگام جنگ شخص دارای پردلی و قوت نفس است. برخی منابع لغت، «البأس» را به معنای ترس گرفته‌اند. مثلاً، فرد در هنگام ترس دارای قوت نفس و پردلی است. در این صورت، معنای «البأس» عمومیت پیدا کرده و حیطه‌هایی غیر از جنگ را هم شامل می‌شود (عسکری، ۱۴۰۰ق، ص ۱۹۲). برخی شجاعت را به معنای قوت قلب داشتن در هنگام گرفتاری‌ها می‌دانند. مثلاً، فلان شخص دارای قوت قلب است و با جرأت و پیشگام بودن در جنگ طرف مقابل را خوار نموده و به ضعف کشاند (طریحی، ۱۳۷۵، ج ۴، ص ۳۵). در نتیجه، شجاعت به معنای قوت قلب داشتن در هنگام بأس (جنگ، خوف، گرفتاری‌ها و...) است. بنابراین، تعریف شجاعت را با نگاه لغوی، چنین می‌توان ارائه کرد: شجاعت توانایی درون روانی است که موجب می‌شود شخص با قوت با مشکلات (اعم از جنگ، گرفتاری‌ها، مشکلات و...) روبرو گردد.

ب. شجاعت در متون اسلامی

با دو روایت، مفهوم شجاعت را مورد بررسی قرار می‌دهیم: از امام حسن مجتبی علیه السلام سؤال شد شجاعت چیست؟

حضرت فرمودند: «ایستادگی در برابر هم‌وردان (دست‌وپنجه نرم کردن با حریفان هم‌وزن خود) و شکیبایی به هنگام شنیدن سخن نیش‌دار (ابن‌شعبه حرانی، ۱۳۸۲، ص ۳۵۳؛ فیض کاشانی، ۱۴۰۶ق، ج ۲۶، ص ۲۴۲).
امام علیؑ می‌فرمایند: «شجاعت، ساعتی صبر کردن است» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۵، ص ۱۱؛ جیلانی، ۱۴۲۶ق، ص ۱۱).

در روایت اول، امامؑ از عبارت «مُؤَافَقَةُ الْأَقْرَانِ» که از دو واژه «مُؤَافَقَةُ» و «أَقْرَانِ» ترکیب شده، استفاده نموده است. لغت «مُؤَافَقَةُ»، به‌معنای ایستادگی در مقابل جنگ و دشمنی است (ابن‌منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۹ ص ۳۶۰) و «أَقْرَانِ» که جمع «قِرْنِ» است به‌معنای هم‌تا بودن و مثل هم بودن در شجاعت و مبارزه است (ابن‌اثیر جزری، ۱۳۶۷، ج ۴، ص ۵۵؛ ابن‌منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۱۳، ص ۳۳۷). اگر دو نفر در مبارزه از جهت شجاعت و جنگ‌آوری شبیه یکدیگر باشند، در چنین موردی از واژه أقران استفاده می‌شود. با این بیان، در مورد تعبیر «مُؤَافَقَةُ الْأَقْرَانِ» می‌توان به یافته‌های ذیل دست یافت:
ایستادگی کردن: این ایستادگی در مقابل جنگ و دشمنی صورت می‌پذیرد. با قید أقران، ایستادگی مقید به زمانی می‌شود که با فرد مقابل از حیث شجاعت یکسانی وجود داشته باشد.

در قسمت دوم این روایت، امام از واژه «وَالصَّبْرُ عِنْدَ الطَّعَانِ» استفاده می‌کند که به‌معنای شکیبایی ورزیدن در مقابل سخنان نیش‌دار دیگران است. در روایت دوم، امامؑ می‌فرمایند: «شجاعت ساعتی صبر کردن است» که امام در این مورد، شکیبایی کردن را مقید به چیز دیگری نکرده است و بدین‌معناست که امامؑ یکی از مؤلفه‌های شجاعت را «صبر» در نظر گرفته‌اند که می‌تواند این صبر در مقابل طعنه‌های دیگران یا مواردی دیگر باشد.
با توجه به آنچه گذشت، می‌توان برای شجاعت دو مؤلفه اساسی بیان کرد: اولین مؤلفه، ایستادگی و مقاومت (مُؤَافَقَةُ الْأَقْرَانِ) و دومین مؤلفه، شکیبایی (وَالصَّبْرُ عِنْدَ الطَّعَانِ / صَبْرٌ سَاعَةً) است.

ج. جمع‌بندی

در تعریف شجاعت، می‌توان گفت: شجاعت توانایی روانی است که به وسیله آن شخص در برابر دیگران (مشکلات، گرفتاری‌ها، ناملایمات، روبرو شدن در میدان جنگ و پیکار با دیگران) مقاومت و ایستادگی کرده و در برابر پیامدهای آن (مانند سخن نیش‌دار دیگران) شکیبایی می‌کند.

۲. النَّجْدَه

الف. لغت‌شناسی

«النَّجْدَه»، در برخی کتب لغت، مترادف با شجاعت معنا شده و در تعریف آن گفته‌اند: «النَّجْدَه الْبُلُوغُ فِي الْأَمْرِ» (صاحب‌بن‌عباد، ۱۴۱۴ق، ج ۷، ص ۴۹)؛ نجده وارد شدن در کار است. در تعریفی دیگر: «النَّجْدَةُ الشَّجَاعَةُ وَ هِيَ الْبُلُوغُ فِي الْأَمْرِ الَّذِي يُعْجَزُ عَنْهُ» (فراهیدی، ۱۴۰۹ق، ج ۶ ص ۸۵)؛ نجده وارد شدن در کاری که (افراد) از انجام آن ناتوان‌اند، معنا شده است. در این دو تعریف چند نکته نهفته است: ۱. «النَّجْدَه» با واژه شجاعت مترادف است. ۲. شجاعت اقدام و

ورود در کار است. ۳. از قید «يُعْجَزُ عَنْهُ» (افراد) از انجام آن ناتوان‌اند) فهمیده می‌شود که اقدام و ورود در کاری است که دارای مشقت و سختی باشد، چرا که در راحتی کار هرکسی حتی آدم ترسو و بزدل هم می‌تواند آن را انجام دهد. ۴. همچنین از قید «يُعْجَزُ عَنْهُ» (افراد) از انجام آن ناتوان‌اند) استنباط می‌شود که ممکن است شخص شجاع هم در شروع کاری احساس ناتوانی کند، ولی با این همه بر این عجز غلبه و بر آن کار سخت و طاقت‌فرسا وارد می‌شود. تبیین فوق دارای چند نکته است:

۱. این دو واژه مترادفند. ۲. شجاعت نوعی دلیری است که به سبب آن، شخص وارد عرصه‌های پرخطر که احتمال هلاکت در آن وجود دارد، می‌شود و «تَجَدَّة» یعنی اینکه شخص در این موقعیت هولناک ثابت‌قدم و پایدار باشد؛ بدون اینکه از مردن و یا در خطر مرگ قرار گرفتن هراسی داشته باشد. همان‌طور که در تعریف شجاعت گفته شد، «وارد شدن در کارهای نشدنی» می‌توان فهمید که لازمهٔ ورود در کارهای سخت و مشقت‌زا این است که پس از ورود در این کار، شخص ثابت‌قدم و پایداری داشته باشد و گرنه به ورودی که با گریز همراه باشد، شجاعت اطلاق نمی‌شود. با توجه به آنچه گذشت، «تجده» در لغت چنین تعریف می‌شود: نجاه همان شجاعت است با این بیان که شخص پس از ورود در کارهای خطرناک، در انجام آن ثابت‌قدم بماند.

ب. نجاه در متون اسلامی

دربارهٔ «تجده»، از سه امام سؤال شده که پاسخی تقریباً مشترک با تفاوت‌های جزئی داده شده است که در ادامه بیان می‌شود: امام علی علیه السلام می‌فرماید: «شکیبایی در برابر خشم، نجاه است» (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۱، ص ۲۶۳). از امام حسن علیه السلام سؤال شد که «تجده» چیست؟ امام فرمود: «دفاع از پناهنده، مقاومت و پایداری در میدان‌ها و اقدام و ورود در نامالایمات» (ابن‌شعبه‌حرانی، ۱۳۸۲، ص ۳۵۱). امام حسن علیه السلام در روایت دیگر دربارهٔ «تجده» می‌فرماید: «تجده آن است که انسان از محرم‌های خود دفاع کند و در هر جایی که نامالایمات وجود داشته باشد، پایداری و صبر پیشه کند» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۴۴، ص ۹۰). از امام حسین علیه السلام دربارهٔ «تجده» سؤال شد، امام فرمودند: «تجده گام نهادن در سختی، شکیبایی ورزیدن در مصیبت و دفاع از برادران است» (طبرسی، ۱۳۶۵، ص ۲۳۵).

از این روایات نتیجه می‌گیریم که «تجده» دارای سه مؤلفه است. با بررسی این مؤلفه‌ها، به درک روشن‌تری از مفهوم نجاه می‌رسیم. اولین مؤلفه اینکه، در دو روایت سوم و چهارم، تکیه بر انجام دادن و اقدام کردن بر کار شده است (الإِقْدَامُ عَلَى / عِنْدُ)؛ به این معنا که در نامالایمات و سختی‌ها اقدام بر انجام کار کند.

دومین مؤلفه، صبر کردن است که در چهار روایت بر آن تأکید شده است؛ با این تفاوت که در روایت دوم مقاومت در میدان‌ها «الصَّبْرُ فِي الْمَوَاطِنِ» و در روایت چهارم، شکیبایی ورزیدن در مصیبت «الصَّبْرُ عِنْدَ النَّائِبَةِ» به‌عنوان مصداق صبر معرفی می‌شود. در روایت سوم، صبر در هر جایی که نامالایمات و سختی‌ها وجود داشته باشد، «وَالصَّبْرُ فِي الْمَوَاطِنِ عِنْدَ الْمَكَارِهِ» و در روایت اول، شکیبایی در برابر خشم «الصَّبْرُ عَنِ الْغَضَبِ نَجْدَةٌ» را از مصادیق صبر معرفی می‌کند.

سومین مؤلفه، دفاع کردن است. در روایت دوم، مصداق دفاع کردن شجاعت دفاع از بی‌پناه و پناهنده «الدَّبُّ عَنِ الْجَارِ»، در روایت سوم، دفاع از محارم «فَالدَّبُّ عَنِ الْمُحَارِمِ» و در روایت چهارم، دفاع از برادران دینی «الدَّبُّ عَنِ الْإِخْوَانِ» را از مصداق دفاع کردن بیان می‌کند.

با توجه به روایات فوق، اصل کلی به دست می‌آید؛ یعنی در شرایط سخت، به خاطر وجود موانع از اقدام و عمل کردن دوری نکنیم. افزون بر اینکه، در ناملايمات برای به سرانجام رسیدن کار نیاز به شکیبایی داریم؛ با این وجود می‌توان دفاع از دیگران را مدنظر قرار داد.

ج. جمع‌بندی

نتیجه اینکه، نَجْدَة در روایات فوق دارای سه عنصر اصلی به شرح ذیل است:

- اقدام و ورود در ناملايمات (جنبه بیرونی دارد)؛

- شکیبایی ورزیدن (جنبه درونی دارد)؛

- دفاع کردن (ظهور این عنصر در بیرون است).

با توجه به آنچه گذشت، «نَجْدَة» وارد شدن در شرایط سخت و شکیبایی و ثبات‌قدم داشتن در مقابل ناملايمات است، برای اینکه به دفاع از خود و دیگران بپردازد.

۳. الجُرَاه

الف. جرأت در لغت

۱. جرأت به معنای شجاعت است (ابن منظور ۱۴۱۴ق، ج ۱، ص ۴۴). در این صورت، جرأت معنای قوه قلب داشتن در مقابل ناملايمات را نیز شامل می‌شود.

۲. جرأت، همان شجاعت و به معنای اقدام بر انجام چیزی بدون تأمل و درنگ است. در نهایت، جرأت به معنای دلیر شدن بر چیزی و هجوم آوردن بر آن است (حسینی زبیدی، ۱۴۱۴ق، ج ۱، ص ۱۲۴). چند نکته در این تعریف قابل توجه است: اولاً، اقدام کردن بر انجام کار در معنای جرأت گنجانده شده، به این معنا که شخص در میدان نبرد، ناملايمات و موارد مشابه آن وارد می‌شود. ثانیاً، اقدام در جرأت بدون درنگ و تأمل صورت می‌پذیرد؛ به این معنا که احتیاط بیش از حد و محافظه‌کاری با موضوع جرأت‌ورزی سازگار ندارد.

۳. برخی در بیان تفاوت جرأت و شجاعت، گفته‌اند: جرأت قوه قلبی است که به شخص برای اقدام کردن و ورود در ناملايمات انگیزه می‌دهد. در مقابل، شجاعت نشانگر جرأت شخص است (عسکری، ۱۴۰۰ق، ص ۱۰۱). از این موضوع چند نکته قابل برداشت است: اول اینکه، جرأت خاستگاه یک انگیزه‌ای درونی است. در مقابل، شجاعت در مقام عمل، دست‌وپنجه نرم کردن با ناملايمات، در میدان است. دوم، جرأت قوت قلب تلقی شده است؛ به این معنا که نوعی توانایی روانی است که به شخص، این توانایی را می‌دهد تا در مقابل ناملايمات بایستد. نکته

دیگر اینکه، از قید «شجاعت نشانگر جرأت شخص است» به این نکته پی می‌بریم که جرأت پیش از میدان جنگ، ناملایمات و موارد مشابه وجود دارد و دست‌وپنجه نرم کردن شخص در میادین «شجاعت» نامیده می‌شود.

در نتیجه، جرأت عبارت است از: انگیزه‌های درونی که به شخص قبل از انجام کار بدون درنگ، قوت قلب می‌دهد.

ب. جرأت در مقون اسلامی

در بررسی مفهوم «جرأت»، به روایت امام حسن مجتبیٰ علیه السلام استناد می‌شود. در مورد ماهیت جرأت سؤال شد. امام فرمود: «ایستادگی و دست‌وپنجه نرم کردن با حریفان هم‌وزن خود است» (ابن شعبه حرانی، ۱۳۸۲، ص ۳۹۱). با توجه به آنچه در مورد عبارت «مُؤَافَقَةُ الْأَقْرَانِ» در بررسی واژه شجاعت گذشت، وقتی دو نفر می‌خواهند با یکدیگر مبارزه کنند، اگر این دو نفر از جهت شجاعت و جنگ‌آوری شبیه یکدیگر باشند، از واژه «أقران» استفاده می‌شود. بنابراین، در تحلیل روایت مذکور می‌توان به این یافته‌ها رسید:

این ایستادگی در مقابل جنگ و دشمنی است. نکته ظریف در این قسمت قید «دشمنی کردن» است، دشمنی کردن گاه در میدان جنگ و گاهی در میادین دیگری چون، عالم سیاست و در ارتباط با دیگران است. با این تعمیم می‌توان گفت: مُؤَافَقَةُ به معنای ایستادگی در جنگ و سایر میادین است.

با قید «أقران»، ایستادگی در مقابل افرادی که از حیث شجاعت و دلیری با فرد یکسان هستند، معنا می‌شود.

ج. جمع‌بندی

جرأت عبارت است از: توانایی روانی که در فرد انگیزه ایستادگی و مقاومت در مقابل افراد و شرایطی که فرد احساس هم‌اوردی با آنها را دارد، ایجاد می‌کند.

۴. صِدْقُ الْبَاسِ

لغت «صدق البأس»، پایمردی در جنگ را نشان می‌دهد. از آنجایی که ثبات و پایداری در جنگ یکی از جلوه‌های شجاعت است، صدق البأس یکی از واژه‌های مورد نیاز در مفهوم‌شناسی «شجاعت» است (عسکری، ۱۴۰۰ق، ص ۱۹۲).

در منابع اسلامی، تنها در یک روایت از واژه «صدق البأس» استفاده شده که به معنای پایمردی در جنگ است (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۳، ص ۱۴۳). در این روایت، امام صادق علیه السلام «صدق البأس» را یکی از مکارم ده‌گانه اخلاق بر شمرده‌اند که با توجه به سیاق روایت، به معنای پایمردی در جنگ و یا سختی‌ها است. بنابراین، «صدق البأس» توانایی روانی است که شخص با استفاده از آن در جنگ یا مواردی که دارای خوف و ترس باشد، استقامت و پایمردی می‌ورزد.

۵. قُوَّةُ الْقَلْبِ

امام علی علیه السلام می‌فرماید: «ارزش انسان به دو عضو کوچک اوست: قلب و زبان». با دل [قوی] به میدان جنگ پا می‌نهد و با زبان به عرصه بیان» (لثی‌واسطی، ۱۳۷۶، ص ۶۴؛ تمیمی‌آمدی، ۱۴۱۰ق، ص ۱۱۸). با توجه به روایات شجاعه و نجده، ایستادگی در جنگ یکی از عناصر شجاعت محسوب می‌شود، قوی‌دل بودن هم یکی از مقدمات ایستادگی در جنگ

است. همان‌طور که امام^ع در روایت مذکور می‌فرماید: انسان با دلی قوی پابه‌رکاب شده و به مصاف دشمن می‌رود.

ارزیابی روایی مقیاس

در این قسمت، به نتایج سنجش روایی محتوایی، ملاکی و همچنین اعتبار پرسش‌نامه پرداخته شده است. در تحلیل داده‌های مربوط به روایی محتوایی شجاعت در منابع اسلامی باید گفت: با توجه به قانون محاسبه CVR و CVI در روایی محتوایی، در صورتی که تعداد ارزیابان ۱۲ نفر باشند، حداقل مقدار CVR قابل قبول بایستی ۰/۵۶ به بالا باشد. در صورتی که نمرات محاسبه شده برای آنها کمتر از میزان مورد نظر باشد، بایستی از آزمون کنار گذاشته شوند؛ چرا که روایی محتوایی قابل قبولی ندارند و حداقل مقدار قابل قبول برای شاخص CVI، ۰/۷۹ است. اگر شاخص CVI گویه‌ای کمتر از ۰/۷۹ باشد، آن گویه باید حذف شود (حسن‌زاده رنگی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۳۳؛ محمدیگی و همکاران، ۱۳۹۳). با استفاده از این قانون، نتایج ارزیابی کارشناسان برای روایی محتوایی، ۲۲ خرده‌مؤلفه کنار گذاشتن خرده‌مؤلفه ۱، ۲، ۶، ۱۵ از میان خرده‌مؤلفه‌ها شد. بنابراین، با حفظ ۵ مؤلفه ۱۸ خرده‌مؤلفه در این پژوهش باقی ماند. در بررسی روایی محتوایی پرسش‌ها، از ۱۰۳ سؤال ارائه شده به کارشناس، تعداد سؤالاتی که هم به دلیل پایین بودن نمرات CVR و CVI حذف شده‌اند، به عدد ۴۰ و تعداد سؤالاتی که فقط به دلیل پایین بودن نمرات CVR حذف شده‌اند، به عدد ۲۸ می‌رسد، شماره سؤالات در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲. جدول گویه‌های حذف شده در روایی محتوایی

علت حذف گویه	گویه‌های حذف شده
پایین بودن CVI و CVR	۴-۱۲-۱۳-۱۴-۱۶-۱۷-۱۸-۱۹-۲۲-۲۹-۳۱-۳۴-۳۵-۴۱-۴۴-۴۶-۵۲-۵۶-۵۷-۵۸-۵۹-۶۰-۶۲-۶۳-۶۵-۶۶-۶۸-۷۱-۷۴-۷۵-۷۶-۷۷-۷۹-۸۴-۸۵-۸۷-۸۸-۹۳-۹۶-۹۷
پایین بودن CVR	۱-۶-۷-۹-۱۰-۱۱-۲۱-۲۲-۲۵-۲۸-۳۲-۳۴-۴۰-۴۲-۴۸-۵۵-۶۱-۶۶-۷۳-۷۴-۸۳-۸۶-۹۰-۹۱-۹۲-۹۸-۹۹

سؤالات ۲، ۳، ۵، ۴۳، ۴۵، ۴۷ به دلیل اینکه در خرده‌مؤلفه انگیزه اشتیاق و محبت الهی، رسیدن به پاداش الهی و جهاد در راه خدا نمره CVR آنها کمتر از حد مطلوب بود رد شدند. از این‌رو، با حذف این گویه‌ها، ۲۹ گویه تأیید شده ثبت خواهد شد.

در تحلیل داده‌های مربوط به روایی ملاکی مقیاس شجاعت در منابع اسلامی باید گفت:

جدول ۳. همبستگی بین شجاعت اسلامی و شجاعت اخلاقی

پرسش‌نامه اسلامی	پرسش‌نامه شجاعت اخلاقی
همبستگی پیرسون	۱
سطح معناداری	**۰/۶۶۱
تعداد آزمودنی‌ها	۲۸۶
همبستگی پیرسون	۱
سطح معناداری	***
تعداد آزمودنی‌ها	۱۰۰

همبستگی بین دو آزمون در سطح ۰/۰۱ است و معنادار است. **

همان‌طور که در قسمت روش پژوهش اشاره شد، برای تعیین روایی وابسته به ملاک مقیاس شجاعت اسلامی از اجرای همزمان آزمون هم‌ارز استفاده شده است. همان‌طور که در جدول ۳ مشاهده می‌شود، بین شجاعت اسلامی و شجاعت

اخلاقی همبستگی مثبت و معنادار در سطح 0.01 و پایین‌تر وجود دارد. براین اساس، می‌توان گفت: مقیاس شجاعت، مؤلفه اساسی شجاعت را مورد سنجش قرار داده و این بخش از روایی، مقیاس شجاعت اسلامی نیز به اثبات می‌رسد. در بررسی اعتبار مقیاس شجاعت اسلامی در مرحله آزمایشی و نهایی باید گفت: در این تحقیق، برای برآورد اعتبار پرسش‌نامه از ضریب آلفا و تصویف استفاده شده است. برای به دست آوردن اعتبار اولیه آزمون، پرسش‌نامه ۲۹ سؤالی ساخته شده به صورت آزمایشی بین ۳۰ آزمودنی اجرا شد. برای سنجش قابلیت اعتبار آزمون، از روش همسانی درونی و برای برآورد همسانی درونی آزمون در این پژوهش، از روش آلفای کرونباخ بهره گرفته شد. در بررسی اعتبار نهایی پرسش‌نامه، آزمودنی‌ها به ۱۰۰ نفر ارتقاء و مورد سنجش قرار گرفت.

جدول ۴. بررسی آلفای کرونباخ اعتبار پرسش‌نامه

مرحله	آلفای کرونباخ	جمع گویه‌ها
آزمایشی	۰/۹۰۲	۲۴
نهایی	۰/۸۵۸	۲۴

آلفای کرونباخ مندرج در جدول ۴ نشان می‌دهد، هرچند بین آلفای دو مرحله آزمایشی و نهایی تفاوت وجود دارد، ولی از بالا بودن همسانی درونی در پرسش‌نامه حکایت دارد.

جدول ۵. آماره‌های اعتبار مقیاس شجاعت اسلامی در دو مرحله آزمایشی و نهایی

مرحله آزمایشی	آلفای کرونباخ	نیمه اول	
		مقدار	تعداد گویه‌ها
مرحله آزمایشی	آلفای کرونباخ	مجموع گویه‌ها	
		۲۴	
مرحله نهایی	آلفای کرونباخ	نیمه اول	
		مقدار	تعداد گویه‌ها
مرحله نهایی	آلفای کرونباخ	نیمه دوم	
		مقدار	تعداد گویه‌ها
مرحله آزمایشی	آلفای کرونباخ	مجموع گویه‌ها	
		۲۴	
مرحله آزمایشی	همبستگی بین دو فرم	۰/۸۵۰	
مرحله نهایی	همبستگی بین دو فرم	۰/۶۰۲	
مرحله آزمایشی	ضریب اسپیرمن - براون	تساوی تعداد گویه‌ها	
		عدم تساوی تعداد گویه‌ها	
مرحله نهایی	ضریب اسپیرمن - براون	تساوی تعداد گویه‌ها	
		عدم تساوی تعداد گویه‌ها	
مرحله آزمایشی	ضریب دونیمه‌سازی گاتمن	۰/۹۱۷	
مرحله نهایی	ضریب دونیمه‌سازی گاتمن	۰/۷۵۱	

همان‌طور که در جدول ۵ مشاهده می‌شود، ضریب اسپیرمن - براون، در مرحله آزمایشی (۰/۹۱۹) و در مرحله نهایی (۰/۷۵۲) است؛ و همسانی درونی بر اساس ضریب دونیمه‌سازی گاتمن در این مرحله (۰/۹۱۷) و در مرحله نهایی (۰/۷۵۱) است. همچنین، همبستگی بین دو فرم در اجرای آزمایشی ۰/۸۵۰ است و ضرائب آلفای نیمه اول ۰/۸۰۰ و نیمه دوم ۰/۸۳۷ است. همبستگی بین دو فرم، در اجرای نهایی ۰/۶۰۲ و ضریب آلفای نیمه اول ۰/۷۳۳ و نیمه دوم ۰/۸۲۳ است. بنابراین، همسانی درونی مقیاس شجاعت، در دو مرحله آزمایشی و نهایی بالا است.

جدول ۶. جایگاه هر گویه از لحاظ آلفای کرونباخ و همچنین همبستگی گویه با کل آزمون

گویه‌ها	آلفای کرونباخ اگر گویه حذف شود	همبستگی گویه با کل آزمون	ولریانس آزمون اگر گویه حذف شود	میانگین آزمون اگر گویه حذف شود
Q1	۰/۹۰۲	۰/۴۰۹	۷۴/۰۶۴	۷۲/۶۱۷
Q2	۰/۸۹۶	۰/۴۸۰	۷۵/۳۱۲	۷۱/۹۱۷
Q3	۰/۹۰۱	۰/۳۷۱	۷۷/۴۲۲	۷۱/۶۸۳
Q4	۰/۸۹۷	۰/۵۴۱	۷۴/۷۶۵	۷۲/۰۵۰
Q5	۰/۸۹۷	۰/۵۳۶	۷۵/۳۱۶	۷۲/۰۵۰
Q6	۰/۹۰۳	۰/۳۵۶	۷۵/۸۵۷	۷۲/۲۱۷
Q7	۰/۸۹۷	۰/۵۳۷	۷۵/۱۳۲	۷۱/۷۱۷
Q8	۰/۸۹۸	۰/۵۰۲	۷۷/۱۳۲	۷۱/۶۱۷
Q9	۰/۸۹۵	۰/۶۱۷	۷۵/۳۳۹	۷۱/۳۸۳
Q10	۰/۸۹۸	۰/۵۰۰	۷۶/۲۴۷	۷۱/۹۵۰
Q11	۰/۹۰۰	۰/۲۹۸	۷۹/۶۲۹	۷۱/۰۱۷
Q12	۰/۸۹۳	۰/۶۹۹	۷۳/۴۲۷	۷۱/۷۵۰
Q13	۰/۹۰۱	۰/۳۱۲	۷۹/۰۷۷	۷۱/۴۸۳
Q14	۰/۸۹۷	۰/۵۵۸	۷۲/۹۳۹	۷۱/۶۸۳
Q15	۰/۸۹۳	۰/۶۹۰	۷۳/۷۹۵	۷۱/۹۱۷
Q16	۰/۸۹۶	۰/۵۹۱	۷۴/۸۸۲	۷۱/۸۵۰
Q17	۰/۸۹۷	۰/۵۲۴	۷۶/۳۸۵	۷۱/۴۵۰
Q18	۰/۸۹۶	۰/۵۹۷	۷۶/۸۸۲	۷۱/۳۵۰
Q19	۰/۸۹۸	۰/۵۰۸	۷۷/۳۸۴	۷۱/۵۱۷
Q20	۰/۸۹۷	۰/۵۸۸	۷۷/۸۸۲	۷۱/۶۱۷
Q21	۰/۸۹۵	۰/۶۱۹	۷۴/۲۱۳	۷۱/۸۳۳
Q22	۰/۸۹۷	۰/۵۳۱	۷۶/۸۲۲	۷۱/۷۱۷
Q23	۰/۹۰۰	۰/۴۰۰	۷۷/۵۵۳	۷۱/۹۱۷
Q24	۰/۸۹۹	۰/۴۵۴	۷۸/۲۲۰	۷۱/۲۵۰

همان‌طور که در جدول ۶ مشاهده می‌شود، آلفای تمام گویه‌ها بالاست و حذف آنها موجب افزایش آلفا نمی‌شود، ولی در مرحله آزمایشی، ۵ سؤال از ۲۹ سؤال به این دلیل که آلفای مقیاس را افزایش می‌دادند، حذف شدند.

بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش، با هدف ساخت و بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی مقیاس شجاعت، بر اساس منابع اسلامی انجام شد. بدین منظور، احادیث ناظر به مؤلفه‌ها، نشانه‌ها و مفهوم شجاعت بر اساس درجه‌بندی کتب حدیثی استخراج، دسته‌بندی و مفهوم‌سازی شده و وارد مرحله ساخت گویه شد. اولین امتیاز این پژوهش، ارائه مؤلفه‌های شجاعت و ارائه تعریفی نو بر اساس منابع اسلامی است. دومین امتیاز، طرح پرسش‌نامه‌ای بر اساس منابع اسلامی است.

با توجه به یافته‌های پژوهش، می‌توان گفت:

- در لغت و روایات، سه مفهوم شجاعت، نجده و جرأت به‌جای یکدیگر به کار رفته‌اند.
- «شکیبایی ورزیدن» و «ایستادگی و مقاومت»، مؤلفه‌های شجاعت هستند.
- «شکیبایی ورزیدن»، «اقدام و ورود در ناملایمات» و «دفاع کردن»، سه مؤلفه نجده به‌شمار می‌آیند.

- «انگیزه ایستادگی و مقاومت» و «توانایی روانی در مقابله با هموردان»، مؤلفه‌های جرأت است.

- «توانایی روانی مقابله» و «استقامت و پایدردی»، مؤلفه‌های صدق ب‌أس است.

- «نیرومندی دل» یا قوت قلب، از لوازم شجاعت است.

بنابراین، «شکیبایی ورزیدن» و «ایستادگی و مقاومت»، مؤلفه‌های مشترک چهار مفهوم شجاعت، نجده، جرأت و صدق ب‌أس هستند. نتیجه اینکه، نیرومندی دل و توانایی روانی در مقابله و مقاومت در فرد انگیزه ایستادگی و مقاومت ایجاد می‌کند به طوری که فرد را به اقدام و ورود در نامالایمات و دفاع کردن وامی‌دارد. از آنجایی که اقدام در نامالایمات با سختی‌ها و تلخی‌هایی همراه خواهد بود؛ فرد شجاع میدان مبارزه را رها نکرده و در این راه شکیبایی، استقامت و پایدردی نشان خواهد داد.

بنابراین، باید گفت: شجاعت یک توانمندی مرکب از انگیزه و اقدام است. به عبارت دیگر، شجاعت یک توانایی روانی است که در فرد انگیزه‌ای برای ایستادگی و مقاومت ایجاد کرده و فرد را به اقدام و ورود در نامالایمات و دفاع کردن واداشته و او را در برابر دشواری‌ها و تلخی‌های مبارزه شکیبا و پایمرد می‌سازد.

بر اساس مباحث فوق، می‌توان عناصر و مؤلفه‌های شجاعت را در دو قلمرو روانی و عملی تقسیم نمود:
 ۱. قلمرو روانی (ذهنی): انگیزه مقاومت، قوی‌دل و پردل بودن. ۲. قلمرو عملی (عینی): اقدام و ورود در نامالایمات، دفاع کردن، ایستادگی و مقاومت.

بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی نشان می‌دهد که این پرسش‌نامه از روایی و اعتبار مناسبی برخوردار است. مقیاس سنجش شجاعت، یک مقیاس اسلامی جدید و بومی است که برای اندازه‌گیری و سنجش شجاعت افراد کاربرد لازم را دارد. از محدودیت‌های این پژوهش، عدم بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی آن در جامعه‌ای گسترده‌تر از دانشجویان، طلاب و افراد عادی است. از این رو، اجرای این مقیاس در جامعه‌ای بزرگ‌تر در راستای اعتبار بیشتر پیشنهاد می‌گردد. این مقیاس می‌تواند در پژوهش‌های علمی اسلامی و سایر پژوهش‌های انسانی - اجتماعی، مورد استفاده قرار گیرد. همچنین، پرسش‌نامه می‌تواند در پژوهش‌های روان‌شناختی استفاده شده و رابطه آن با دیگر متغیرهای روانی بررسی شود.

منابع

- ابن اثیر جزری، مبارک‌بن محمد، ۱۳۶۷، *النهایة فی غریب الحدیث والأثر*، ج چهارم، قم، مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان.
- ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، ۱۳۸۲، *تحف العقول*، ترجمه احمد جنتی، تهران، امیرکبیر.
- ابن منظور، محمد بن مکرم، ۱۴۱۴ق، *لسان العرب*، بیروت، دارصادر.
- بیابانگرد، اسماعیل، ۱۳۹۰، *روش‌های تحقیق در روان‌شناسی و علوم تربیتی*، تهران، نشر دوران.
- تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، ۱۴۱۰ق، *غرر الحکم و درر الکلم*، قم، دارالکتاب الإسلامی.
- جیلانی، رفیع‌الدین محمد، ۱۴۲۹ق، *الذریعة إلى حافظ الشریعة*، قم، دارالحدیث.
- حسن‌زاده‌ننگی، نرمین و همکاران، ۱۳۹۱، «طراحی پرسش‌نامه شکست‌های شناختی شغلی: تعیین روایی و قابلیت اعتماد ابزار»، *سلامت کار ایران*، دوره نهم، ش ۱، ص ۲۹-۴۰.
- حسینی زبیدی، محمدمرتضی، ۱۴۱۴ق، *تاج العروس من جواهر القاموس*، بیروت، دارالفکر.
- سلیگمن، مارتین، ۱۳۸۹، *شادمانی درونی روان‌شناسی مثبت‌گرا در خدمت خوشنودی پایدار*، ترجمه مصطفی تبریزی، تهران، نشر دانژه.
- صاحب‌بن عباد، اسماعیل، ۱۴۱۴ق، *المحیط فی اللغة*، بیروت، عالم‌الکتاب.
- طباطبایی، سیدمحمد کاظم، ۱۳۹۰، *منطق فهم حدیث*، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام.
- طبرسی، حسن بن فضل، ۱۳۶۵، *مکارم الأخلاق*، ترجمه ابراهیم میرباقری، تهران، فراهانی.
- طریحی، فخرالدین، ۱۳۷۵، *مجمع البحرین*، تهران، کتابفروشی مرتضوی.
- عسکری، حسن بن عبدالله، ۱۴۰۰ق، *الفروق فی اللغة*، بیروت، دارالآفاق الجدیدة.
- فراهیدی، خلیل بن احمد، ۱۴۰۹ق، *العین*، قم، هجرت.
- فیض‌کاشانی، محمدمحسن، ۱۴۰۶ق، *الوافی*، اصفهان، کتابخانه امام امیرالمؤمنین علی علیه السلام.
- کلینی، محمد بن یعقوب، ۱۴۰۷ق، *اصول کافی*، تهران، دارالکتب الإسلامیة.
- لیثی واسطی، علی بن محمد، ۱۳۷۶، *عیون الحکم و المواعظ*، قم، دارالحدیث.
- مجلسی، محمدباقر، ۱۳۵۱، *بحار الأنوار*، تهران، عطار.
- محمدیگی، ابوالفضل و همکاران، ۱۳۹۳، «روایی و پایایی ابزارها و روش‌های مختلف اندازه‌گیری آنها در پژوهش‌های کاربردی در سلامت»، *مجله دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان*، دوره سیزدهم، ش ۱۲، ص ۱۱۵۳-۱۱۷۰.
- مگیار - موئی، جینا ال، ۱۳۹۱، *فنون روان‌شناسی مثبت‌گرا: راهنمای درمانگران*، ترجمه فرید براتی‌سده، تهران، رشد.
- موسوی خمینی، سیدروح‌الله، ۱۳۸۷، *شرح چهل حدیث*، قم، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام.
- نراقی، ملاحمد، ۱۳۷۷، *معراج السعادة*، قم، هجرت.
- نصیرالدین طوسی، محمد بن محمد، ۱۳۸۰، *باننگاری اساس الاقتباس*، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- ____، ۱۴۱۳ق، *اخلاق ناصری*، تهران، انتشارات علمیه اسلامیة.
- نوری، حسین بن محمدتقی، ۱۴۰۸ق، *مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل*، بیروت، مؤسسه آل‌البیت علیهم السلام.
- ولی‌زاده، ابوالقاسم و آذربایجانی، مسعود، ۱۳۸۹، «آزمون اولیه سنجش حسادت با تکیه بر منابع اسلامی»، *روان‌شناسی و دین*، سال دوم، ش ۲، ص ۴۵-۶۰.
- Evans, P. D, & White, D. G, 1981, Towards an empirical definition of courage, *Behavior Research and Therapy*, n. 19, p. 419-424.
- Finfgeld, D. L, 1995, Becoming and being courageous in the chronically ill elderly, *Issues in Mental Health Nursing*, n. 16, p. 1-11.

- Joseph, Stephen, 2015, *Positive Psychology in Practice*, Hoboken, NJ: Wiley.
- Lopez, S. J, & Snyder, C. R, 2003, *Positive psychological assessment: A handbook of models and measures*, Washington, DC: American Psychological Association.
- Parks. A. C, & Schueller. M. S, 2014, *The Wiley Blackwell Handbook of Positive Psychological Interventions*, Oxford, England: Oxford University Press.
- Peterson, C, & Seligman, M. E. P, 2004, *Character strengths and virtues: A handbook and classification*, Oxford, England: Oxford University Press.
- Szagan, G, & Schauble, M, 1997, Children's and adults' understanding of the feeling experience of courage, *Cognition and Emotion*, 11(3), p. 291–306.

پيوست: مقياس سنجش شجاعت بر اساس منابع اسلامي

عبارات	كاملاً موافقم	موافقم	مخالقم	كاملاً مخالفم
هر زمان كه جانم را در خطر بينم، فرار مي‌كنم.				
به راحتی ديده‌گامم را در ميان منتقدانم ابراز مي‌كنم.				
اينكه مي‌دانم خداوند افراد شجاع را دوست دارد، باعث مي‌شود تا قوي‌دل باشم.				
خطر جاني نمي‌تواند تصميم مرا از كمك كردن به ديگران تغيير دهد.				
دل كندن از اموال براي انفاق آنها در راه خداوند براي من آسان است.				
تنها مائمن در مكان‌هاي خاص (مكان‌هاي تاريخي مانند قبرستان، ساختمان‌هاي متروكه و...) براي من اضطراب‌آور است.				
اطرافيانم مرا به خاطر داشتن همت بالا تحسین مي‌كنند.				
آگاهانه مشكلات زندگي را مي‌پذيرم.				
اطرافيانم مرا فردي ترسو نمي‌دانند.				
در صورت خطر جاني از ميدان مبارزه فرار مي‌كنم.				
با تلاشي و كوشش، شانس بيشتري براي موفقيت دارم.				
در موقعيت‌هاي مختلف راستگو بوده‌ام.				
براي به دست آوردن امتيازات، دروغ نمي‌گويم.				
از اينكه به خاطر راستگويي مورد تمسخر ديگران واقع شوم، نگران نيستم.				
دروغ نمي‌گويم هرچند براي من شرايط نامطلوبي را به وجود بياورد.				
از كسي كه در درگيري‌هاي خياباني به او ظلم شده است، حمايت مي‌كنم.				
وقتي همسر من در جمع‌هاي خانوادگي تخریب مي‌شود، واكنش نشان مي‌دهم.				
به حمايت و پشتيباني از هم‌نوعان اهميت مي‌دهم.				
اطرافيانم مي‌گويند: نسبت به آنها بي‌تفاوت هستم.				
عمل به دستورات ديني براي من سخت نيست.				
كارهاي سخت را با جان و دل مي‌پذيرم.				
اطرافيانم مرا به خاطر ايستادگي در موقعيت‌هاي مختلف ستايش مي‌كنند.				
به اين ضرب‌المثل كه «جواب ابلهان خاموشي است» عمل مي‌كنم.				
جواب فحش را با فحش بايد داد.				